

С.В. Волосович (Київський національний торговельно-економічний університет, Україна)

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КРЕДИТНОГО СТРАХУВАННЯ

У статті проаналізовано підходи до сутності кредитного страхування. Запропоновано визначення кредитного страхування у вузькому та широкому розумінні.

Визначено предмет і суб'єкти кредитного страхування.

Ключові слова: кредитне страхування, кредитний ризик.

Літ. 25.

С.В. Волосович (Киевский национальный торгово-экономический университет, Украина)

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ КРЕДИТНОГО СТРАХОВАНИЯ

В статье осуществлен анализ подходов к сущности кредитного страхования. Предложено определение кредитного страхования в узком и широком понимании.

Определены предмет и субъекты кредитного страхования.

Ключевые слова: кредитное страхование, кредитный риск.

S.V. Volosovych (Kyiv National Trade and Economics University, Ukraine)

ECONOMIC ESSENCE OF CREDIT INSURANCE

The article analyzes the approaches to the essence and contents of credit insurance and offers a definition of credit insurance in its narrower and broader sense, determining also its object and subjects.

Keywords: credit insurance; credit risk.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток кредиту є важливим каталізатором якісних перетворень у вітчизняній економіці. У зв'язку з цим ключовим завданням має стати забезпечення його надійності, оскільки, незважаючи на певний рівень довіри, що складається між позичальником і кредитором, кредитні відносини несуть певні ризики, що завдають збитків їхнім учасникам. Природа ризику полягає в тому, що під час прийняття рішення про здійснення кредитної операції або немає достатньої інформації про суб'єктів і предмети угоди, або така інформація має приблизний характер. Одним із методів управління ризиками, які притаманні кредитній сфері, виступає страхування, що є специфічною формою захисту інтересів суб'єктів кредитних відносин.

Аналіз останніх досліджень. Проблема кредитного страхування присвячено дослідження Б.Х. Алієва [2], О.Д. Вовчак [5], С.В. Єрмасова [9], Н.Б. Єрмасової [9], М.С. Клапківа [13], Ю.М. Махдієвої [2], М.В. Мниха [17; 18], Л.О. Орланюк-Малицької [20], Р.В. Пікус [22], В.В. Стелі [19], В.І. Успенко [24], Т.А. Федорової [21], Г.В. Чернової [22], С.Ю. Янової [20] та інших. Проте необхідно відзначити багатосторонність підходів до трактування кредитного страхування і водночас їх недовершеність.

Мета дослідження. Розкрити економічну природу кредитного страхування.

Основні результати дослідження. Проведений аналіз економічної літератури показав, що у сучасній науці існує три підходи до поняття й трактування кредитного страхування.

В основі першого підходу лежить поняття страхування кредитного ризику [17; 18; 20; 21; 24]. Однак Л.О. Орланюк-Малицька [20], Т.А. Федорова [21], С.Ю. Янова [20] визначення страхування кредитних ризиків, на жаль, не да-

ють. В.І. Успенко підкреслює, що «суть страхування кредитних ризиків полягає в зменшенні або усуненні кредитного ризику. Страхування кредитних ризиків захищає інтереси кредитора на випадок неплатоспроможності боржника або несплати боргу з інших причин» [24, 280], хоча при цьому автор у подальшому застосовує термін «кредитне страхування» [24, 289]. М.В. Мних визначає, що об'єктом страхування кредитних ризиків «є ризик неплатежу (несвоєчасного платежу) зі сторони покупців продукції при наданні ними товарного (комерційного) кредиту або при постачанні ним продукції на умовах наступної сплати. Це страхування здійснює, як правило, саме підприємство й при цьому відносить свої витрати по ньому на дебітора. Кредитний ризик підприємства може бути застрахований і самим покупцем продукції (у формі його фінансової відповідальності) з передачею страхового поліса підприємству-продавцю. Такий вид страхування може бути поширений і на фінансові ризики за споживчим кредитом при довгострокових його формах і високій вартості товару» [17, 158]. Проте тут слід зауважити, що страхування кредитних ризиків стосується різних форм кредиту – як товарної, так і грошової. З іншого боку, страхуються ризики банківських, споживчих, комерційних та інших видів кредитів. Ці трактування дають традиційне розуміння сутності кредитного ризику, який передбачає невиконання позичальником своїх боргових зобов'язань перед кредитором. Ця думка зустрічається у працях [7, 10; 10, 133]. Такої ж позиції дотримується й Національний банк України. Відповідно до Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджених постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 №104, кредитний ризик – це ймовірність того, що дебітор не зможе здійснити відсоткові платежі або виплатити основну суму кредиту згідно з умовами, зазначеними у кредитній угоді [1]. У той же час деякі автори розділяють кредитний ризик і ризик несплати заборгованості [10, 134]. На думку деяких науковців, кредитний ризик є найнебезпечнішим для банківської системи, оскільки саме наслідком його реалізації стає значне погіршення якості портфеля активів банківських установ [8, 51].

Розвиток кредитних відносин спонукав фахівців здійснювати активні наукові пошуки джерел, причин і наслідків кредитних ризиків. Це сприяло виникненню розширеного погляду на визначення кредитного ризику.

Як слушно зазначає О.П. Ковальов, кредитний ризик є першоосновою ризиків. Він полягає у неможливості адекватного повернення кредитів чи розміщення та використання кредитних ресурсів в межах планових чи очікуваних сценаріїв [14, 19]. О.А. Кириченко та В.І. Міщенко розглядають кредитний ризик як імовірність збитків у зв'язку з несвоєчасним поверненням позичальником основного боргу і відсотків за ним та акцентують увагу на тому, що кредитний ризик об'єднує в собі різні види ризиків (стратегічний ризик, ризик інновацій, операційний і технологічний ризики, ризик незбалансованої ліквідності, ризик формування ресурсної бази, відсотковий ризик, валютний ризик, ринковий ризик) [3, 452].

Автори праці [15, 271] та А.Б. Камінський [11, 60] відносять до структури кредитного ризику ризик конкретного позичальника та ризик портфеля банку. При цьому підкреслюється, що кредитний ризик зумовлюють як зовнішні,

так і внутрішні чинники, що передбачає можливість врахування особливостей впливу різних видів ризиків на реалізацію кредитного ризику. Значний внесок у розвиток розуміння кредитного ризику вніс О.І. Барановський, який зазначає, що «кредитний ризик у широкому розумінні – це можливість того, що боржник чи емітент фінансового інструменту виявиться неспроможним сплатити відсотки або виплатити основну суму на умовах, зазначених у кредитній угоді. Кредитний ризик пов'язаний з особливостями руху потоків грошових коштів, необхідних для виконання зобов'язань за укладеними з контрагентом угодами. Це дає можливість розглядати кредитний ризик як реалізацію сукупності чинників, здатних призвести (або що спричинили) до невиконання позичальником умов кредитування» [4, 285].

М.С. Клапків пропонує розглядати кредитний ризик у предметному, суб'єктному, часовому, причинно-наслідковому аспектах [13, 98]. Це розширює уявлення про кредитний ризик. Так, предметний аспект кредитного ризику передбачає, що кредитні відносини як носії ризику можуть проявлятися щонайменше у п'яти категоріях: фінансовому (банківському), товарному, авансовому, заставному (зобов'язуючому) кредитах і кредиті довіри [13, 99]. Проте слід зауважити, що:

- по-перше, тут ототожнюються форми та види кредиту;
- по-друге, класифікація кредиту виходить за межі перерахованих категорій;
- по-третє, фінансовий кредит є ширшим поняттям, ніж банківський кредит.

Однак це не зменшує цінність зазначених досліджень, які сприяли глибшому розумінню кредитного страхування.

Щодо суб'єктного аспекту кредитного ризику, то тут виділяються лише ризики основних суб'єктів кредиту – кредитора й позичальника [13, 99]. Нами пропонується застосовувати розширене тлумачення суб'єктного аспекту, доповнивши його ризиками допоміжних суб'єктів кредиту – оцінювачів, ріелторів, нотаріусів та ін., оскільки на сукупний ризик значний вплив можуть мати індивідуальні ризики всіх допоміжних суб'єктів, які обслуговують процес кредитування. Щодо часового аспекту кредитного ризику, то він може проявлятися у разі невиконання своїх зобов'язань позичальником перед кредитором або запізненого виконання своїх зобов'язань позичальником перед кредитором, допущення тяганини [13, 99]. З цим можна погодитися, враховуючи те, що схожа ідея виникала у Дж. Кейнса, який підкреслював, що ризик кредитора – це ризик неповернення кредиту, що може виступати у вигляді юридичного ризику (відхилення від умов повернення кредиту) або кредитного ризику (нестачі забезпечення) [12].

Як бачимо, представлені дослідження страхування кредитних ризиків мають дискусійний характер та до кінця не враховують дослідження науковцями сутності кредитних ризиків. З іншого боку, при подальшому розгляді страхування кредитних ризиків науковці використовують поняття «страхування кредитів» і «кредитне страхування» [5, 237–238; 6, 193–195; 18, 165–166; 24, 280–289]. Таким чином, поняття страхування кредитних ризиків вимагає певного уточнення, що полягає у розширеному трактуванні кредитного ризику.

Прихильники другого підходу С.В. Єрмасов [9], Н.Б. Єрмасова [9], М.М. Клапків [13], Р.В. Пікус [23], Р.І. Тиркало [25], Я.І. Чайковський [25] за основу своїх досліджень беруть поняття страхування кредитів.

С.В. Єрмасов та Н.Б. Єрмасова розглядають страхування кредитів як договір страхування, який гарантує повернення грошей кредитору у випадку не-кредитоспроможності дебітора. При цьому зазначається, що «кредитне страхування визначається як засіб, спрямований на зменшення або усунення кредитного ризику компанії, яка надає кредит. Іншими словами, цей вид страхування здатний захистити фірму-кредитора від усіх ризиків, пов'язаних із неплатоспроможністю її позичальника чи у випадку несплати боргу позичальником за будь-якими іншими причинами» [9, 682]. Проте тут варто зауважити, що страхування кредитів виступає не договором, а видом страхування. Під страхуванням кредиту Я.І. Чайковський та Р.І. Тиркало розуміють один із видів забезпечення виконання зобов'язань, згідно з яким у разі настання певних подій (страхових випадків), передбачених договором страхування, страхова компанія зобов'язується сплатити обумовлену договором страхування грошову суму в рахунок виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором [25].

Деякі автори підкреслюють, що «страхування кредиту означає процес, у якому група фізичних і юридичних осіб, які підпадають під однотипний кредитний ризик, вкладають кошти в компанію, члени якої у разі втрат одержують відповідну компенсацію» [23, 302]. При цьому страхування кредитів базується на визнанні ризику неплатежу чи неплатоспроможності позичальників, який формується у процесі кредитування [23, 302].

Далі у наукових пошуках пішов М.С. Клапків, який підтримав думку німецького вченого Г. Шлесінгера. Страхування кредитів – це господарський механізм, метою якого є покриття випадкових оцінюваних майнових потреб, що виникають з ризику забезпечення кредиту [13, 207]. Перевагами цього визначення є врахування теорії потреб, поняття страхування й особливостей всіх видів страхування кредитів. Отже, представники другого підходу концептуально не відмежовуються від позицій першого підходу. При цьому деякими авторами поряд із поняттям «страхування кредитів» застосовуються також поняття «страхування кредитних ризиків» і «кредитне страхування».

Представники третього підходу наголошують на застосовуванні поняття «кредитне страхування» [2, 319; 16; 19, 10; 22, 230]. В працях [2, 319; 22, 230] підкреслюється, що сутність кредитного страхування полягає у скороченні чи усуненні кредитного ризику страхувальника. При цьому під кредитним ризиком розуміється ризик фінансових втрат, обумовлений кредитною діяльністю страхувальника. Підкреслюється, що кредитне страхування здатне захистити кредитора від усіх ризиків, які пов'язані з неплатоспроможністю його боржника чи у випадку несплати боргу позичальником у зв'язку з іншими причинами. Деякі автори розглядають кредитне страхування як господарський механізм, мета якого – задовольнити випадкові оцінювані майнові потреби, які виникають з ризику неповернення кредиту, перерозподіливши втрати між суб'єктами кредитно-страхових відносин [16]. Слід зазначити, що суттєвих відмінностей третій підхід від двох попередніх не має.

Таким чином, представниками всіх підходів ототожнюються повністю чи певною мірою поняття «страхування кредитних ризиків», «страхування кредитів» і «кредитне страхування» [5, 237–238; 6, 193–195; 9, 682; 18, 165–166; 20, 592–593; 21, 657; 24, 280–289].

Проте подальший аналіз праць згаданих вище науковців викликає потребу узагальнення їхніх пошуків. Цілком слушно Т.А. Говорушко [6, 195], М.С. Клапків [13, 209], Р.В. Пікус [23, 312] поділяють кредитне страхування на делькредерне, гарантійне страхування та страхування кредитів довіри. Деякі дослідники виділяють два види страхування кредитних ризиків: страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту та страхування ризику непогашення кредиту [18, 165; 20, 592–593; 21, 657]. У подальшому Т.А. Федорова розширює цей перелік, вводячи, зокрема, поняття іпотечного страхування як різновиду кредитного страхування, у якому видами є страхування професійної відповідальності розробників проектно-кошторисної документації при будівництві, страхування відповідальності оцінювачів майна, страхування будівельно-монтажних робіт, страхування професійної відповідальності ріелторів, страхування цивільної відповідальності будівельників, страхування ризиків лізингових угод [21, 668–672]. Відносна єдність науковців у розумінні сутності кредитного страхування та їхній подальший пошук ризиків, що притаманні процесу кредитування, викликає необхідність розробки єдиного підходу до співвідношення між страхуванням кредитних ризиків, страхуванням кредитів і кредитним страхуванням.

Слід підкреслити, що кредитне страхування слід розглядати у широкому та вузькому розумінні. У вузькому розумінні кредитне страхування передбачає захист від кредитних ризиків. При цьому кредитні ризики мають вузький аспект. Таким чином, вузьке трактування кредитного страхування збігається із сутністю страхування кредитних ризиків. При цьому може бути застрахований ризик лише страхувальника-кредитора і лише на його користь, а предметом страхування буде виступати непогашення кредиту. Страхування кредитів є дещо ширшим поняттям, у якому страхувальниками можуть бути як кредитори, так і позичальники. Вигодонабувачами у даному випадку будуть кредитори. Предметом страхування можуть бути як ризик непогашення кредиту, так і ризик втрати чи пошкодження заставленого майна.

У широкому розумінні під кредитним страхуванням слід розглядати економічні відносини щодо захисту всіх суб'єктів, які беруть участь у процесі кредитування, від ризиків, що прямо чи опосередковано впливають на виконання зобов'язань позичальника перед кредитором. Таким чином, предметом кредитного страхування можуть бути ризики, які притаманні всій сфері кредитування. У цьому випадку суб'єктами кредитного страхування є, з одного боку, страховики, а з іншого – суб'єкти сфери кредитування, яких варто поділити на основних суб'єктів (кредиторів і позичальників) та допоміжних, що обслуговують і сприяють кредитному процесу (нотаріусів, ріелторів, забудовників, оцінювачів та інших).

Висновки. Таким чином, методологічною основою розмежування понять страхування кредитних ризиків, страхування кредитів і кредитного страхування є відмінність їхніх суб'єктів і предметів страхування. При цьому теоретич-

ною основою розмежування виступає широке та вузьке розуміння кредитного ризику.

1. Про надання Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: Лист Правління Національного банку України від 23.03.2004 №42-312/1112 // zakon1.rada.gov.ua.
2. *Алиев Б.Х., Махдиева Ю.М.* Страхование: Учебник. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 415 с.
3. Банківський менеджмент: Підручник / За заг. ред. О.А. Кириченка, В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2005. – 831 с.
4. *Барановський О.І.* Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: Монографія. – К.: КНТЕУ, 2009. – 754 с.
5. *Вовчак О.Д.* Страхування: Навч. посібник. – Львів, 2006. – 480 с.
6. *Говорушко Т.А.* Страхові послуги: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
7. *Грюнинг Х. ван, Брайович Б.С.* Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Пер. с англ.; Вступ. сл. д.э.н. К.Р. Тагирбекова. – М.: Весь мир, 2007. – 304 с.
8. *Довгань Ж.* Управління кредитними ризиками банків в умовах економічної кризи // Вісник Національного банку України. – 2010. – №8. – С. 51–55.
9. *Ермасов С.Е., Ермасова Н.Б.* Страхование: Учебник. – М.: Юрайт; Высшее образование, 2010. – 703 с.
10. *Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О.* Кредитування: Термінологічний словник. – К.: Кондор, 2007. – 168 с.
11. *Камінський А.Б.* Моделирование финансовых рисков: Монография. – К.: Видавничо-політичний центр «Київський університет», 2006. – 304 с.
12. *Кейнс Дж.М.* Общая теория занятости, процента и денег // www.eclit.agava.ru.
13. *Клапків М.С.* Страхування фінансових ризиків: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
14. *Ковалёв А.* Последствия банковских рисков // Финансовый директор. – 2008. – №5. – С. 19–26.
15. Кредитування та ризики: Навч. посібник / М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов, А.В. Ігнатенко, К.О. Чигирик. – К.: Професіонал, 2008. – 480 с.
16. *Марценюк О.В.* Страхування кредитних ризиків // intkonf.org.
17. *Мних М.В.* Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: Підручник. – К.: Знання України, 2006. – 284 с.
18. *Мних М.В.* Страхування як механізм надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення: Навч. посібник. – К.: Знання України, 2004. – 428 с.
19. *Стеля В.В.* Кредитное страхование: современная стратегия банковского кредитного риск-менеджмента // Банковские услуги. – 2006. – №2. – С. 10–16.
20. Страхование: Учебник / Под ред. Л.А. Орланюк-Малицкой, С.Ю. Яновой. – М.: Юрайт; Высшее образование, 2010. – 828 с.
21. Страхование: Учебник / Под ред. Т.А. Фёдоровой. – М.: Магистр, 2008. – 1006 с.
22. Страхование: экономика, организация, управление: Учебник / Под ред. Г.В. Черновой. – М.: Экономика, 2010. – Т. 2. – 671 с.
23. Страхування: Підручник / В.Д. Базилевич, О.Ф. Філонюк, Р.В. Пікус та ін.; За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
24. Страхування: теорія та практика: Навч.-метод. посібник / Н.М. Внукова, В.І. Успенко, Л.В. Временко та ін.; За заг. ред. Н.М. Внукової. – Харків: Бурун Книга, 2004. – 376 с.
25. *Чайковський Я.І., Тиркало Р.І.* Страхування кредитного ризику комерційних банків // forinsurer.com.

Стаття надійшла до редакції 5.12.2011.